

عنوان مقاله: عوامل مشکلات عاطفی زنان در خانواده

چکیده:

حقوق زنان اصطلاحی است که اشاره به آزادی و حقوق زنان در تمامی سنین دارد. حقوق زنان در طی دوره های سیاسی و تاریخی مختلف تغییرات زیادی کرده است.

مشکلات عاطفی زنان در خانواده یکی از مسائل مهم و پیچیده اجتماعی است که تاثیرات عمیقی بر فرد خانواده و جامعه میگذارد. این مشکلات مسئله ایی چند بعدی است که نیازمند بررسی عمیق و جامع است. پژوهش حاضر به روش توصیفی و با مراجعه به منابع کتابخانه ایی و با هدف معرفی عوامل مشکلات عاطفی زنان در خانواده انجام گرفته و در پایان بدین موارد رسیده است: بی توجهی مرد نسبت به زن، عدم همراهی و همدلی مرد نسبت به زن، توجه زیاد زوج به شبکه های اجتماعی، اعتراض های مکرر زوج به رفتار همسر، رفتارهای خشونت آمیز مرد، عدم تامین نیازهای روحی و عاطفی زن، عدم گذراندن وقت با همسر، ضعف مرد در ارتباطات کلامی، فقدان توان مهارت های زندگی مشترک، اعتیاد به موادمخدر و مشروبات الکلی. در این مقاله محقق به بعد اخلاقی پرداخته است.

کلید واژه: حقوق زنان، مشکلات عاطفی زنان، خانواده، ارتباطات کلامی، زندگی مشترک

¹ طلبه سطح دو حوزه علمیه کوثر

مقدمه:

حقوق زنان اصطلاحی است که اشاره به آزادی و حقوق زنان در تمامی سنین دارد و در پی نادیده گرفته شدن مکرر حق زنان در تاریخ این کلمه تا کنون گسترش زیادی یافته و در جامعه رواج داشته است. حقوق زنان ایرانی در طی دوره‌های سیاسی و تاریخی مختلف تغییرات زیادی کرده است. این حقوق شامل حق ازدواج، حق طلاق، حق تحصیل، حق انتخاب نوع پوشش و حقوق سلامت (مانند حقوق باروری، تنظیم خانواده و سقط جنین) حق رای و حقوق دیگر می‌باشد.

مشکلات عاطفی زنان در خانواده یکی از مسائل مهم و پیچیده اجتماعی است که تأثیرات عمیقی بر فرد، خانواده و جامعه می‌گذارد. این مشکلات می‌تواند ناشی از عوامل متعددی باشد که در سطوح فردی، خانوادگی و اجتماعی تأثیرگذار هستند. درک و تحلیل این عوامل می‌تواند به بهبود شرایط عاطفی زنان و تقویت بنیان‌های خانواده کمک کند. بسیاری از زنان به دلیل انتظارات غیرواقع‌بینانه اجتماعی و فرهنگی از خودپنداره و اعتماد به نفس پایین رنج می‌برند. این مسئله می‌تواند باعث کاهش رضایت از زندگی و ایجاد مشکلات عاطفی شود.

مشکلات عاطفی زنان در خانواده مسئله‌ای چند بعدی است که نیازمند بررسی عمیق و جامع است. برای کاهش این مشکلات، باید رویکردی چند جانبه اتخاذ شود که شامل تقویت روابط خانوادگی، افزایش حمایت‌های اجتماعی و فرهنگی، و فراهم کردن دسترسی به منابع و خدمات حمایتی است. درک عوامل مؤثر بر مشکلات عاطفی زنان و تلاش برای بهبود شرایط می‌تواند به تقویت سلامت روانی زنان و استحکام بنیان خانواده کمک کند.

تحلیل عوامل مؤثر بر طلاق عاطفی در زنان متأهل شهرستان تنکابن: نویسندگان: حدیثه رضانی فر، علی رضا کلدی، بهرام قدیمی: عواملی همچون شرایط خانوادگی و دخالت‌های خانواده‌ها و پایگاه اقتصادی اجتماعی فرد، شغل، درآمد، مدت زمان ازدواج و سن زوجین موقع ازدواج باعث تشدید عوامل علی مؤثر بر طلاق عاطفی می‌شود. لذا راهبرد رهایی از این وضعیت در دو سطح فردی و اجتماعی مطرح شده است.

بررسی عوامل برون فردی مؤثر بر طلاق عاطفی در میان زنان: نویسندگان: خسرو رشید، فضل الله حسن وند، صفدر نبی زاده، عابده رشتی: یافته‌ها نشان داد که همه گیری طلاق به عنوان یک متغیر اجتماعی بر طلاق عاطفی

تأثیر مثبت دارد. همچنین، یکنواختی زندگی و کوشش برای داشتن حقوق مساوی به ترتیب دارای اثر مثبت و منفی بر طلاق عاطفی بودند.

بررسی عوامل موثر بر طلاق عاطفی در خانواده: نویسندگان: حسینعلی آخوندی، سمیرا آهار، زهرا جهان تیغ، زهرا استاد محمودی: عوامل گوناگونی از جمله مشکلات اقتصادی، مسایل زناشویی، نحوه‌ی گذراندن اوقات فراغت، اختلافات مذهبی، عدم کفویت زوجین، استفاده نادرست از تکنولوژی‌های جدید میتواند زمینه ساز این نوع طلاق باشد که آشکار نبودن آن، موجب کم توجهی به آن گردیده است.

مقاله حاضر در صدد پاسخ به این پرسش است که مشکلات عاطفی زنان در خانواده چه عواملی دارد؟ برای پاسخ به پرسش یاد شده این موارد را بررسی میکند: بی توجهی مرد نسبت به زن، عدم همراهی و همدلی مرد نسبت به زن، توحه زیاد زوج به شبکه‌های اجتماعی، اعتراض‌های مکرر زوج به رفتار همسر، رفتارهای خشونت آمیز مرد، عدم تامین نیازهای روحی و عاطفی زن، عدم گذراندن وقت با همسر، ضعف مرد در ارتباطات کلامی، فقدان توان مهارت‌های زندگی مشترک، اعتیاد به مواد مخدر و مشروبات الکلی.

مفهوم شناسی :

لغوی: خانواده: خاندان، اهل خانه، اهل البیت، دودمان^۲

اصطلاحی: تعریف خانواده از دیدگاه رهبری: خانواده کلمه طیبه است، کلمه طیبه هم خاصیت اش این است که وقتی یک جایی بوجود آمد، مرتب از خود برکت و نیکی می تراود و به پیرامون خودش نفوذ می کند.

(قنبری، مرضیه، روشهای افزایش استحکام خانواده با تاکید بر بیانات مقام معظم رهبری- تبلیغ و خانواده- پاییز و زمستان 1401- مشاهده شده در 16 دی 1403)

1-عوامل مشکلات عاطفی زنان در خانواده

اختلاف زن و شوهر می‌تواند مایه رشد زندگی شود؛ البته در صورتی که دو طرف اختلاف را به میدان زورآزمایی یکدیگر تبدیل نکنند؛ بلکه با در نظر گرفتن قواعدی که در اینجا درباره گفتگو می‌گوییم در مورد آن صحبت کنند و آن را حل کنند. بالاخره در یک مسئله مورد اختلاف یکی اشتباه می‌کند. شاید هم هر دو یک سلیقه و عقیده

² معین، محمد، فرهنگ فارسی معین، ص 1394

دارند؛ اما یکی اشتباه می‌فهمد. اگر اشتباه در فهم است گفتگو می‌تواند تفاهم ایجاد کند که سرمایه اصلی زندگی است.^۳ پژوهش حاضر عوامل مشکلات عاطفی زنان در خانواده را در موارد زیر بررسی می‌کند:

((وَإِنْ أَمْرُهُ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوزًا أَوْ إِعْرَاضًا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا وَالصُّلْحُ خَيْرٌ وَأُحْضِرَتِ الْأَنْفُسُ الشُّحَّ وَإِنْ تُحْسِنُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا)) آیه ۱۲۸ / نساء

خداوند به دنبال ترس و بیم زن از اعراض همسر در زندگی مشترک، مسئله صلح را در روابط خانوادگی پیشنهاد می‌کند. به دنبالش مسئله بخل نفس مطرح میشه. زشت ترین بخل اینه که یکی از زوجین در خشنودی همسر خود و اداء حقوق وی بخل ورزد. امری که مانع صلح و نیکی به همسر می‌شود. درمان برون رفت از این وضعیت را احسان و تقوا معرفی می‌کند. یعنی هنگام اداء حقوق دیگران اخلاص را افزوده و هنگام گرفتن حقوق از ایشان از خدا ترسیده و جز آنچه حق انسان است گرفته نشود.

در این آیه نقطه مقابل “شح” احسان به همراه تقوا ذکر شده. لازمه هر کدام از زوجین در این گونه موارد از هیچ نوع احسانی که موجب شادی همسر میشه کوتاهی نکرده و در کارهای نیک فقط خدا را در نظر داشته باشند.

1-1) بی توجهی مرد نسبت به زن :

یکی از عوامل بی توجهی مرد نسبت به زن است . عواقب بی توجهی مرد به زن از اینجا شروع می‌شود که در ابتدا زن احساس می‌کند نادیده گرفته شده، فکر می‌کند دیگر برای همسرش اهمیتی ندارد، دچار افسردگی و ناامیدی میشه و احساس غم و اندوه می‌کند. به مرور زن احساس میکند تنهاست و کسی را ندارد متاسفانه بعد از مدتی، ممکن است زن بخاطر کمبودهایش کشش احساسی به مرد دیگری پیدا کند، و بخاطر این حس خودش را سرزنش کند. در نهایت بدترین عواقب بی توجهی مرد به زن اتفاق خواهد افتاد که چیزی نیست جز اینکه زن ترجیح می‌دهد از همسرش جدا شود و رابطه را بطور کلی پایان بدهد.

زمانی که مرد نسبت به همسر خود بی توجه است باید به چند نکته توجه داشته باشیم:

(۱) رفتار مثبت او را تقویت کنیم:

با تقویت رفتار مثبت شوهر احساس خوب و رضایت بخش به او منتقل میشود و با قدردانی از او درباره تشویق به انجام این رفتار خواهد شد.

^۳ عباسی ولدی، محسن، تا ساحل آرامش ، قم ، انتشارات جامعه الزهرا (س) 1392

2) تعامل با همسر:

برای توجه خود به همسران می توانید به یکی از موضوعات مورد علاقه او توجه کنید و با او در مورد آن گفتگو کنید مثل مطالعه کتاب ها، دیدن فیلم ها، یا تماشای برنامه های تلویزیونی است.

3) تلاش برای فراهم کردن موضوعاتی برای بحث و گفتگو:

بهترین راه برای برخورد با علت سردی و بی توجهی مردان تعامل با همسر و درک مسائل و نیازهای دیگر طرف مقابل می باشد به عنوان مثال شما می توانید سعی کنید در لحظه شکایت نکنید و به جای آن در برخورد با همسر خود تعامل مثبت داشته باشید و حمایت کنید تا به طور آرام با یکدیگر صحبت کنید و نیازهای یکدیگر را با شفافیت به اشتراک بگذارید.

بنابراین بی توجهی مرد نسبت به زن باعث مشکلات عاطفی زنان در خانواده است.

2-1) عدم همراهی و همدلی مرد نسبت به زن:

دومین عامل از مشکلات عاطفی زنان عدم همراهی و همدلی مرد نسبت به زن است. پیامبر (صلی الله علیه وآله و سلم) فرمودند: « وقتی مرد به زن خود با محبت می نگرد و زن به او با مهر نگاه می کند خداوند به دیده رحمت بر آنها می نگرد.»⁴ دستور اکید اسلام به مردان این است: « با زنان مهربانی کنید و دلپاشان را به دست آورید، تا با شما همراهی کنند.»⁵

((وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ تَفَرَّقُوا وَاخْتَلَفُوا؛ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ)) آیه 105 آل عمران

((و شبیه کسانی که در دین پراکنده و دسته دسته شدند یعنی یهود و نصارا نباشید؛ پس از آن که نشانه های روشنی به آنان رسید که موجب اتفاق نظر و همدلی و تجمع آنان بر کلمه حق می شد))⁶

به هم کمک کنید. کمک به معنای اینکه در حفظ یکدیگر در صراط مستقیم الهی، یاری برسانید. اگر شوهر قدمی بر می دارد که شما احساس می کنید این قدم ممکن است به گمراهی و کجروی او منتهی شود، شما که نزدیک ترین فرد به او و همسرش هستید، با عقل، تدبیر و لطافت، جلو او را بگیرید.⁷ همدلی به رفع اختلاف کمک می

⁴ سیوطی، جلال الدین، جامع الصغیر، ج 1، ص 302

⁵ موسوی، سید حس نشاط در خانواده، قم، دارالطب، ص 130

⁶ ترجمه تفسیر جوامع الجامع، گروهی از مترجمان

⁷ بانکی پور فر، امیر حسین، زن و خانواده نقش و رسالت زن 3، تهران، ص 59

می گویند. وقتی مرد مشغول دوستان خود شد دیگر وقتی برای زن نمی گذارد که همین باعث بروز مشکل بین زن و مرد می شود چون زن نیاز دارد که مرد هم به او توجه کند و هم با او وقت بگذراند. وقت گذرانی با همسر به هر دوی شما این امکان را می دهد که یکدیگر را بهتر بشناسید و جزئیات شخصیتی یکدیگر را درک کنید. وقتی مشکلی ناخوشایند پیش می آید، این درک متقابل به شما کمک می کند آن را بهتر حل کنید.

در نتیجه عدم گذراندن وقت با همسر مشکلات عاطفی زنان را بوجود می آورد.

8-1) ضعف مرد در ارتباطات کلامی :

یکی دیگر از عوامل مشکلات عاطفی زنان در خانواده ضعف مرد در ارتباطات کلامی است. مرد برای کسب اطلاعات حرفی میزند و زن برای ابراز عاطفی به همین دلیل، اگر مرد اطلاعات لازم را از راهی غیر از حرف زدن به دست آورد، دیگر درباره آن موضوع صحبت نمی کند؛ زیرا اطلاعات لازم را به دست آورده است. اما همسرش ناراحت می شود و دلش می خواهد به تفصیل درباره آن مسئله صحبت کند؛ زیرا سخن گفتن برای او، وسیله ی ابراز عاطفه است.^{۱۹} اساس و بنیان گفتگو باید منطق باشد. در گفتگو سعی نکنیم که با تحکم و زور، حرف خود را بر همسرمان تحمیل کنیم. این عمل با فلسفه گفتگو در تعارض است. ما گفتگو می کنیم تا به دنبال آن به تفاهم بیشتری دست پیدا کنیم؛ در حالی که تحکم و زور، زن و شوهر را از هم دور می کند.^{۲۰}

گفتگوی دو طرفه وقتی مفید خواهد بود که هر دو احساس کنند، صحبت هایشان برای دیگری مهم و قابل توجه است. پس وقتی همسران صحبت می کنند، توجه لازم را به صحبت های او داشته باشید؛ مثلاً در هنگام صحبت کردن همسران از نگاه کردن به تلویزیون یا خوردن خودداری کنید. خیره شدن شما به چشم همسران در هنگام صحبت کردن او، وی را از اینکه شما به سخن او توجه دارید مطمئن می کند. پس پریدن در بین سخنان او نشان از بی اهمیتی او دارد.^{۲۱} بسیاری از همسران پس از گذشت چند صبحی از زندگی محبت گفتاری را به باد فراموشی می سپارند برخی از اینها فکر می کنند ابراز محبت زبانی برای همان ابتدای زندگی و دوران عقد است در حالی که این نوع از محبت به ویژه برای زنها در تمام ایام زندگی مورد نیاز است الفاظ محبت آمیز هر چقدر هم که تکراری شود ملال آور و خسته کننده نخواهد شد بنابراین از استفاده مکرر از کلمه ها و جمله های مشابه دریغ نکنیم.

(عباسی ولدی-محسن-قایق مهربانی؛ بایدهای زندگی مشترک ۱-قم-آیین فطرت _ 1401)

¹⁹ همان ، ص 25

²⁰ عباسی ولدی ، محسن ، تا ساحل آرامش 3

²¹ همان ص 36

گاهی اوقات مردها در ارتباطات کلامی ضعف هایی دارند که نیاز به آموزش دارند بهتره برای این که ارتباط صمیمی تری بین زوج و زوجه برقرار بشه مرد خودش رو در ارتباطات کلامی تقویت و قوی کند

زمانی که مرد نتواند با زن خود صحبت و گفتگو کند زن نمیتواند به راحتی حرف های خود را بزند و با همسرش با صحبت کند چون ضعف مرد در ارتباط کلامی باعث میشه به زن آن احساس آرامش و راهنمایی های لازم را ندهد. توجه به مطالب فوق باعث مشکلات عاطفی زنان ضعف مرد در ارتباطات کلامی است.

9-1) فقدان توان مهارتهای زندگی مشترک:

فقدان توان مهارتهای زندگی مشترک نهمین عامل از مشکلات عاطفی زنان است. نقطه عزیمت رسیدن به جامعه پویا و با نشاط، پرداختن به امر «خانواده» است. خانواده، حلقه اتصال فرد به جامعه است و همانطور که گفته شد، سرنوشت فرد و جامعه پیش و بیش از هر جای دیگر در خانواده ها رقم می خورد. پس برای رسیدن به جامعه با نشاط، نیاز به خانواده های بانشاط نشاط داریم.^{۲۲} اگر مرد درباره اهداف ازدواج و مسیر رسیدن به آرامش حاصل از آن، دانش کافی کسب کند، با اراده و تلاش می تواند خانواده ای متعال و رو به کمال داشته باشد. بسیاری از افراد متاهل با وجود میل شدید به برخورداری از برکات چنین خانواده ای به دلیل جهل و فقر اطلاعاتی درباره مسائل خانواده، از آرامش حاصل از ازدواج محروم اند.^{۲۳}

یادگرفتن و بکار بستن مهارت های زندگی مشترک بسیار لازم و ضروری است اینکه یکدیگر را درک کنیم، همدلی داشته باشیم ، به همسرمان دلداری بدهیم پس زمانی که زوج این مهارت ها رو به خوبی بلد نباشد زن از نظر عاطفی دوار مشکل میشود.

10-1) اعتیاد به مواد مخدر و مشروبات الکلی :

مشکلات عاطفی زنان در خانواده یک سری عواملی دارد که یکی از آنها اعتیاد به مواد مخدر و مشروبات الکلی است. مصرف الکل قدرت مهار رفتار را در فرد کاهش می دهد. همین مساله زمینه بروز خشونت مرد به همسر را فراهم می کند. اطرافیان افراد معتاد، به سبب ویژگی های شخصیتی و رفتاری که پیدا می کنند ایشان را طرد می کنند و تحمل آنان برایشان مشکل یا غیرممکن می شود، در نتیجه فرد معتاد اعتماد به نفس خود را از دست می دهد و علیه خانواده به ویژه همسرش به خشونت دست می زند.^{۲۴}

^{۲۲} موسوی، سیدحسین، نشاط در خانواده ، ص 30

^{۲۳} جمعی از نویسندگان ، دانش خانواده و جمعیت ، ص

^{۲۴} سالاری فر، محمدرضا، تنبیک ، محمدتقی ، مقابله با خشونت عاطفی علیه زنان ، ص 96

اعتیاد و مصرف مواد مخدر و الکل از عوامل فردی مهم بروز خشونت با زنان در خانواده شمرده شده است. رابطه میان مصرف الکل و دیگر مواد مخدر با خشونت خانگی کاملاً اثبات شده است. پژوهش‌ها نشان می‌دهد که مردان همسر آزار شصت تا هفتاد درصد به مصرف الکل و دوازده تا بیست درصد به مصرف دیگر مواد مخدر حین حمله به همسر دچار بوده‌اند. عموماً پذیرفته شده است که الکل بیشتر تسهیل‌کننده یا برانگیزاننده حمله به همسر است تا علت آن، و اغلب خشونت را موجه و مشروع می‌سازد.

سیگل نیز یکی از ویژگی‌های مردان همسر آزار را نوشیدنی الکل اعلام کرده است. بی‌تردید مصرف الکل قدرت مهار رفتار را تضعیف می‌کند و همین امر، زمینه بروز خشونت مرد با همسر را فراهم می‌سازد.^{۲۵}

پژوهش‌های پرشماری در ایران نقش اعتیاد در خشونت خانگی با همسر را ثابت کرده است. به طور کلی اعتیاد نقش موثری در فروپاشی خانواده‌ها و طلاق در ایران داشته است؛ به گونه‌ای که از سال هزار و سیصد و پنجاه و سه تا یک هزار و سیصد و شصت و هفت علت سی تا شصت و هفت درصد طلاق‌ها اعتیاد بوده است.^{۲۶}

از این رو اعتیاد به مواد مخدر و مشروبات الکلی عامل مشکلات عاطفی زنان در خانواده است.

نتیجه‌گیری:

مشکلات عاطفی زنان در خانواده یکی از مسائل مهم و پیچیده اجتماعی است که تأثیرات عمیقی بر فرد، خانواده و جامعه می‌گذارد. این مقاله عوامل مشکلات عاطفی زنان را مورد بررسی قرار داده است که عبارت است از: بی‌توجهی مرد نسبت به زن، عدم همراهی و همدلی مرد نسبت به زن، توجه زیاد زوج به شبکه‌های اجتماعی، اعتراض‌های مکرر زوج به رفتار همسر، رفتارهای خشونت‌آمیز مرد، عدم تأمین نیازهای روحی و عاطفی زن، عدم گذراندن وقت با همسر، ضعف مرد در ارتباطات کلامی، فقدان توان مهارت‌های زندگی مشترک، اعتیاد به مواد مخدر و مشروبات الکلی. بنابراین از این جهت به این موضوع پرداختیم چون مشکلات عاطفی زنان علاوه بر بروز مشکل در خانواده سبب بروز مشکلاتی در جامعه هم می‌شود. و زن نمیتواند به خوبی نقش مادری و همسری خود را ایفا کند. پس مرد باید سعی کنید از زن حمایت عاطفی داشته باشد. حمایت عاطفی میتواند از طریق گوش دادن، همدلی، پذیرش و همراهی اعضای خانواده با یکدیگر باشد. برای بهبود روابط خانوادگی و ایجاد محیطی امن و شاد خانواده یکدیگر را درک کنند.

^{۲۵} سالاری فر، محمدرضا، خشونت خانگی علیه زنان، ص ۱۵۱

^{۲۶} قربان حسینی، علی اصغر، پژوهشی نو در مواد مخدر و اعتیاد، ص

منابع:

*قرآن

- 1-بانکی پور فر، امیرحسین، زن و خانواده نقش و رسالت زن ۳، تهران، انتشارات انقلاب اسلامی، 1394
- 2-سالاری فر، محمدرضا، خشونت خانگی علیه زنان، مرکز نشر هاجر، 1389
- 3-شبابی، مهرشاد، آموزش مهارت‌های زندگی با تاکید بر حقوق خانواده، تهران، انتشارات دهکده هوسم، 1398
- 4-داودی نژاد، مسلم، رازهای تسخیر قلب همسر، قم، مهر دلداری، 1391
- 5-جمعی از نویسندگان، دانش خانواده و جمعیت، قم، نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه ها، دفتر نشر معارف، 1394
- 6-عباسی ولدی محسن، تا ساحل آرامش ۱، قم، انتشارات جامعه الزهرا علیه السلام، 1390
- 7-عباسی ولدی، محسن، گرداب دروغ؛ نبایدهای زندگی مشترک _ قم _ آیین فطرت _ 1401
- 8-عباسی ولدی، محسن، تا ساحل آرامش ۳، قم، انتشارات جامعه الزهرا سلام الله علیها، 1392
- 9-سالاری فر، محمدرضا، تبیک، محمد تقی، مقابله با خشونت عاطفی علیه زنان، قم، مرکز نشر هاجر، ۱۳۸۹
- 10-سیوطی، جلال الدین، جامع الصغیر، ج ۱، بیجا، بیتا
- 11-قنبری، مرضیه، روشهای افزایش استحکام خانواده با تاکید بر بیانات مقام معظم رهبری، تبلیغ و خانواده، پاییز و زمستان 1401
- 12-قربان حسینی، علی اصغر، پژوهشی نو در مواد مخدر و اعتیاد، تهران، امیرکبیر، 1368
- 13-مستدرک الوسایل، ج 14
- 14-معین، محمد، فرهنگ فارسی معین، تهران، موسسه انتشارات امیرکبیر، 1362/1342
- 15-موسوی، سید حسین، نشاط در خانواده، قم، دارالطب، 1397

16- ترجمه تفسیر جوامع الجامع ، گروهی از مترجمان